

FESTA D'ELIG 1942-1953. DE LA JERUSALEM ESPANYOLA A LES VISIONS PERIFÈRIQUES

Jordi BERMEJO BERMEJO
Universitat d'Alacant

0. CIUTAT I LITERATURA

Aquest treball es construeix des de la relació entre dos elements complexos: la ciutat i la literatura. Reflexionar sobre la ciutat, el marc vital referent de la societat occidental, és una qüestió força complicada. Especialment, a partir del segle XIX i la commoció de la Revolució Industrial occidental en el que seria l'inici de la consolidació i desenvolupament de les grans urbs. Un hàbitat en el qual, l'home, un més entre la massa, perdria la seua condició d'ésser transcendent creat a la imatge de Déu per a convertir-se en un simple productor i consumidor. Davant açò, resulta comprensible que autors de finals del segle XIX crearen, concretament el belga Rodenbach amb *Bruges le mort*,¹ el tòpic de la ciutat morta (LOZANO: 1994, 59-74). En la literatura espanyola tindria el seu major exponent a Toledo, exemple d'una visió i interpretació d'una ciutat física concreta a partir de determinats valors morals i estètics. Específicament: transcendència, idealisme i l'espiritualitat del simbolisme davant el pragmatisme, el materialisme i la vulgaritat del món «real».

Pretenem explicar, sense entrar en una reflexió que podria ocupar pàgines, com la literatura es converteix en un mecanisme d'interpretació i assimilació de l'entorn immediat respecte del subjecte. En aquest sentit, la creació literària posseeix la capacitat d'engendrar noves percepcions i imatges del món a partir de l'experiència, els valors i la ideologia de l'individu. Aquestes imatges i «lectures» de la ciutat, nascudes de l'experiència particular, també poden terminar formant part de la col·lectivitat i configurar la seua identitat.

Als nostres dies, Italo Calvino i les «ciutats contínues» de *Le città invisibili* on un pastor transhumant vaga amb el seu ramat perdut durant anys i anys a la ciutat infinita i laberíntica de Cecilia envoltat de cases

¹ El visitant actual de la ciutat belga, difícilment pot entreveure la mateixa Bruges morta de Rodenbach entre la multitud de turistes.

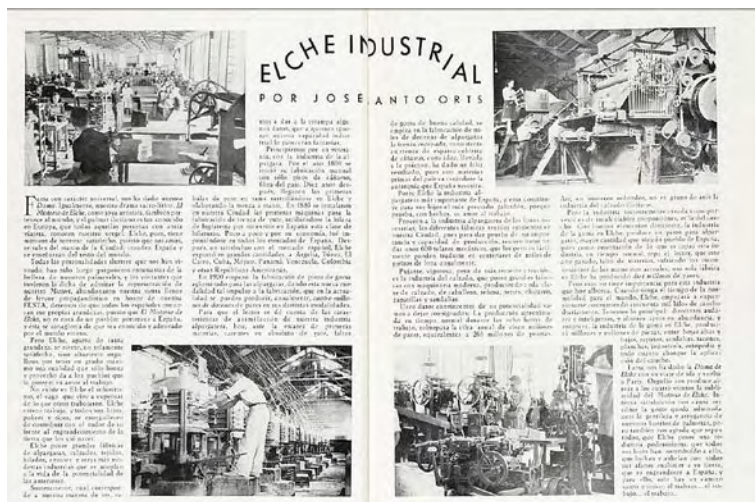

Fig. 1 José A. Orts (1943), «Elche industrial». *Festa d'Elig*, 3, s.p.
Un exemple dels articles exaltadors de la modernitat industrial d'Elx.

i carrers idèntics, ens fa reflexionar sobre el perill d'una gran metròpoli absorbent en un procés d'alienació dels habitants i d'ella mateixa, perdent aquells signes particulars constituents de la seua identitat.

En aquest article analitzarem la imatge projectada d'Elx en la revista *Festa d'Elig*, concretament, des de la seua aparició el 1942 fins el 1953. Com s'observa, ens hem limitat als onze primers anys de la revista, la raó d'aquesta restricció en l'estudi té la seua justificació en dos motius relacionats entre si. El primer motiu naix del fet que l'estudiós ha de definir, primer de tot, el seu objecte d'estudi –en el nostre cas, la revista *Festa d'Elig*– i, seguidament, establir una limitació quantitativa sobre l'objecte en qüestió. Donada la llarga existència de la revista, hem optat per limitar-nos a una dècada, i un poc més, de la publicació. Així mateix, facilitava la nostra tasca el fet que aquests números estigueren editats en CD-Rom. Dit açò, convé matisar, i expliquem així el segon motiu, que l'elecció no és casual. Aquests onze primers anys de *Festa d'Elig*, poden entendre's com una primera «etapa» de la revista en tant que el 1954 es produeix una important modificació formal.

És cert que estudiar *Festa d'Elig* no és, aparentment, una tasca tan atractiva com el tòpic de la ciutat morta o les reflexions d'Italo Calvino. Tampoc es tracta d'una revista on figuren noms de primera línia de la història de la literatura, excepte algunes excepcions puntuals. Però el que sí que ens ofereix i és digne d'atenció és la configuració i interpretació literària d'una ciutat real i física; la literalitat de la qual molts podem oblidar pel tràfec quotidià.

1. INTRODUCCIÓ

Creiem convenient dedicar unes paraules introductòries, a manera de context, sobre la revista i la situació cultural de l'època. Acabada la guerra civil espanyola s'organitzà a Elx la Comisión Restauradora de la Iglesia de Santa María y de las Fiestas de Agosto, la qual, el 1940, es transformarà en la Junta Nacional Restauradora del *Misterio de Elche* y de sus Templos per a organitzar i dirigir la restauració de Santa Maria i les representacions de la *Festa*. Des de l'inici, la comissió cregué necessària una publicació periòdica divulgadora dels valors religiosos del *Misteri* que publicitara, a més, els treballs restauradors realitzats. De totes formes, no fou fins el 1942, una vegada restaurada l'església de Santa Maria, quan s'adoptà la decisió de publicar la revista que difonguera la representació.²

Interessava l'aparició d'una revista difusora dels valors religiosos del *Misteri*, uns valors que, lògicament, casaven amb el context cultural de la postguerra espanyola marcat per una idea sacramental i nacionalista de la cultura. Parlem, en el fons, d'una visió utilitària de la *Festa* ja present a la premsa a començaments del segle xx i que continuà fins a la primera meitat del segle (GUTIÉRREZ: 1992, 78).³

Si el catolicisme era un dels pilars fonamentals de la ideologia nacional, òbviament una representació teatral medieval sobre l'assumpció podia utilitzar-se com a símbol en potència de la fe i el catolicisme d'aquella Espanya alliberada del materialisme comunista. Per tant, si *Festa d'Elig* canta les excel·lències artístiques i espirituals del *Misteri* i la bellesa de la ciutat, no hem d'oblidar en cap moment que ho fa en relació a aquest context marcat pel totalitarisme de l'esperit catòlic i la renovació nacional arrelant la seua justificació ideològica i cultural en Falange. Si Espanya, recuperant la línia més conservadora del gran imperi perdut, havia sigut i era ara, gràcies al Caudillo, la gran reserva espiritual d'Europa, el *Misteri* podia servir com a emblema suprem del catolicisme viscut fins al seu extrem pels espanyols.

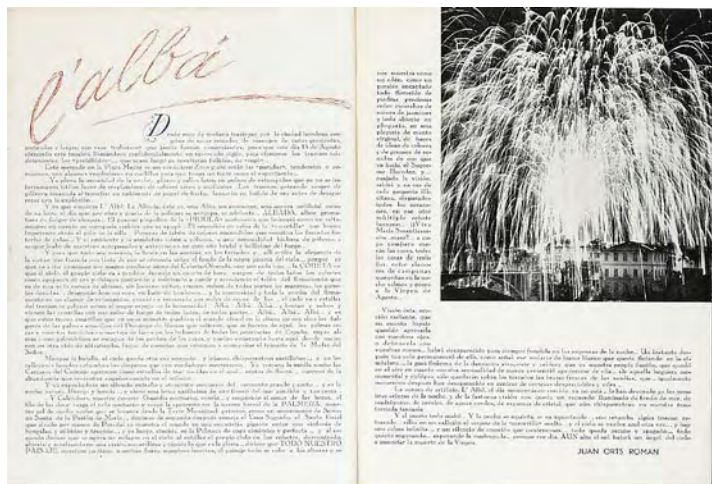
Existeix, aleshores, un acostament de la intel·lectualitat madrilenya del moment a la «província», en tant que la principal figura cultural del nou règim, Eugeni d'Ors, veia en el *Misteri* una icona de la religió i l'espiritualitat. Per tant, impulsà la revista *Festa d'Elig* i engegà la iniciativa de les *Illicitiadas* o el «Voto de Elche» –cerimònia solemne per la qual el poble il·licità jurava el compromís de defensar l'Assumpció de la Verge al cel en cos i ànima–. Ens limitarem a aquesta idea general respecte de la figura d'Eugeni d'Ors i la seua postura en relació al *Misteri d'Elx*, tema que superaria àmpliament l'objectiu concret d'aquest treball (vid. ASENCIO - CASTAÑO: 2004).

Finalment, abans de passar a l'anàlisi detallada de la imatge d'Elx en la publicació, hem de comentar que el material majoritari serà l'article literari. Una modalitat que, tal com ja va assenyalar Parreño (1983,

² Per a una visió completa i detallada de la vida de *Festa d'Elig* / *Festa d'Elx*, de la qual nosaltres hem fet una síntesi, remetem a l'exhaustiu treball de J. Castaño (1992, 59-71).

³ Personalment, pensem que potser encara continua vigent sota una retòrica i un to actualitzats.

Fig. 2 Juan Orts Roman (1942), «L'Albà», *Festa d'Elig*, 1, s.p.

20), encaixa amb la «missió propagandística» de la revista combinant la digressió subjectiva literària o cultural amb la mínima informació periodística. De totes formes, també trobem poemes, alguns dels quals comentarem ací.

2. JERUSALEM ESPANYOLA. CIUTAT DEL DOGMA

2.1. Orientalisme

Cal comentar primerament un aspecte fonamental per a comprendre la imatge d'Elx projectada en *Festa d'Elig*. Aquest punt és l'exotisme oriental decimonònic, un tret característic de la literatura de viatges romàntica del segle XIX en la qual els viatgers europeus trobaven a Espanya la culminació dels tòpics romàntics del moment. El paisatge il·licità concordava perfectament amb les expectatives romàntiques:

El vestit del venedor de palmes no contribuïa menys que la seua mercaderia a cridar l'atenció de la gent: aquest era, poc més poc menys, el que porten els llauradors del regne de València i el seu llenguatge el mateix, perquè el dialecte valencià, que encara es parla en la província d'Alacant, s'utilitza, generalment fins a Múrcia. *El nostre mercader de palmes era un tipus superior de la raça espanyola del sud: el seu cap morí i expressiu, d'espessa cabellera negra, estava tocat d'un mocador de seda roja i groga lloc com a turbant; un jupetí d'ant blau, guarnit amb nombrosa botonada de filigrana de plata, deixava veure la seua faixa [sic] — ample cinturó de seda de brillants bandes— que estrenyia la seua cintura, més esvelta encara per l'amplitud dels seus saragüells —grans calçotets blancs que els arriben fins als genolls— [...] Esparidenyes [sic] de cànem, finament trenat, li servien d'un calçat, fixat a la seua cama per mitjà d'amples cintes negres que s'encreuaven*

sobre mitges de blau fosc. [...] Tant ens va apassionar el món de les palmeres que prolonguem la nostra estada a Elx. Poques ciutats hi ha que tinguen una vida tan tranquil·la i plaent. No va ser sense pena, i després de tirar una enyorant mirada de despedida al bosc de palmeres, quan pugem a l'estrep de la tartana [sic] que hàviem noliejat... (DAVILLIER: 1988, 158)⁴

La descripció del venedor i la seua vestimenta rematada per un «turbant», habitant d'un paisatge de palmeres i una ciutat «tranquil·la i plaent» està completament idealitzada d'acord amb l'ideal exòtic romàntic. En aquesta línia, igual atenció mereixen els següents fragments del viatge d'Andersen: «Per a anar allà [Múrcia] hàviem de travessar la regió més tropical del país, i coneixeríem el famós palmerar d'Elx» (ANDERSEN: 1995, 61), «Estàvem en el famós país de l'abundància, en un ambient dic de la radiant Sakuntala» (*ibidem*), «com en les valls de Palestina ens solacem a l'ombra de les palmeres, com fera el rei David i com feren els apòstols en els seus llargs recorreguts» (ANDERSEN: 1995, 65) i «la contornada d'Elx és un parc oriental» (*ibidem*).

Són sols alguns exemples dels molts que podríem aportar respecte a l'interès que despertà Elx en els viatgers, no sols del segle XIX, sinó també anteriorment en els del XVIII. Com hem apreciat, s'insisteix en una projecció idealitzada i orientalista de les palmeres fins a l'associació amb la Palestina bíblica. Açò ens interessa en tant que, tal com veurem més endavant, aquesta imatge continuarà en articles de *Festa d'Elig*, la qual cosa connectaria l'exotisme oriental del XIX amb l'exaltació i idealització religiosa dels anys quaranta.

Un component exòtic ja patent en l'etiqueta «Jerusalem espanyola», títol d'aquesta part del nostre treball i icona principal de la imatge de la ciutat projectada a *Festa d'Elig* durant els anys que ací ens ocupen. Òbviament, aquesta denominació ens condueix a una lectura exclusivament religiosa de la ciutat, lectura que, com hem comentat, s'assentava sobre el context cultural de l'època i l'objectiu de difondre els valors religiosos de la *Festa*. Per a aprofundir en aquesta imatge de la «Jerusalem espanyola», hem d'afrontar l'estudi del material literari des d'un «trípode oriental»: Dama, *Misteri* i palmera.

2.2. La Dama

De ese trípode tres veces oriental –el Misterio, el «Busto» y la palmera– sobre que se apoya la fama ilicitana, el tercer pie es la «Dama» o... lo que sea, que ello ya lo iremos viendo conforme se estudie la célebre escultura.

Y Elche tenía por ella un dolor hondo: la pérdida y exilio del tercer valor que a fuerza de ser tan de nuestro lugar era una representación del arte genuino ibérico, es decir, español. Y se pensaba en su vuelta como en un sueño, algo irrealizable.

⁴ La traducció al valencià és nostra, així com el subratllat, tant en aquest fragment com en els següents.

Y de pronto en el alborozo de la recuperación de España, el dolor se volvió recuperado gozo por obra y deseo expreso del Regidor máximo de los destinos Nacionales, nuestro jefe de Estado General Franco.

Nuestro pueblo, Elche, tiene contraída con el Caudillo esta deuda por restitución del valor perdido, aparte de la que le corresponde de gratitud con todos los pueblos españoles por la liberación patria.

[J. i A. (1942), «Gozo por el busto», *Festa d'Elig*, 1, s.p.]

Sobre aquest «trípode oriental» descansa la fama il·licitana, com comenta l'autor de «Gozo por el busto» el 1942. Aquesta expressió serà recurrent a la revista i produirà una associació de la *Festa* a altres elements de la ciutat: la Dama i el paisatge.

D'altra banda, encara que en el mateix fragment, podem apreciar també un aspecte recurrent en la revista: l'exaltació i la lloança de la figura del general Franco. Elx no sols té el deute de gratitud «por la liberación patria», sinó a més el deute per la recuperació d'aquest tercer valor del poble: «una representación del arte genuino ibérico, español».

Hay en Europa un gran oasis tan bello y tan evocador como los más famosos de Egipto o de Siria; los millares de palmeras rodean la ciudad blanca [...] son acaso descendientes de los jinetes de Emesa y de Damasco que se repartieron la campiña a la desaparición del reino de Teodomiro. Pero la influencia de Oriente en estos parajes es mucho más antigua. Flor de oriente es aquella extraña sacerdotisa de ojos oblicuos, cubierta de joyas, cuyo busto recuperado por el Caudillo es gala del Museo del Prado. Es en este ambiente oriental donde tiene lugar cada año la representación del misterio medieval de la Asunción de Nuestra Señora [...]. [Marqués de Lozoya (1942), *Festa d'Elig*, 1, s.p.]

Parlàvem abans de l'orientalisme decimonònic i apuntàvem ja com aquesta visió i interpretació del paisatge il·licità romanien a *Festa d'Elig*. Un exemple és aquest fragment d'un article del Marqués de Lozoya en el primer número de la publicació. Observem com l'autor juga amb una imatge oriental amb «jinetes de Emesa y de Damasco», sense oblidar la «extraña sacerdotisa» recuperada per al poble espanyol pel Caudillo. De nou, l'espai físic i real d'Elx es presenta «literaturitzat» i idealitzat per l'exotisme oriental per a servir de marc adequat a la representació del misteri medieval. En aquesta visió de la ciutat es juga amb dos elements: l'orientalisme exòtic pagà i el catolicisme. Una dicotomia expressada plenament en l'oposició entre dues icones: la Dama –pagana i oriental– i la Mare de Déu catòlica.

Esto es lo que expresa el Misterio de Elche: palmera lírica, que huyendo de la tierra ardiente donde hinca sus raíces, acaba abriéndose, como una estrella verde, en las alturas de la teología y el dogma... Una fuga de la tierra hacia el cielo: porque la Dama

de Elche resulta tan huertana, hubo que soñar a la Virgen, desde siempre, tan Reina, tan Asunta. [José M. Pemán (1951), «La Dama y el Misterio», *Festa d'Elig*, 10, s.p.]

Les paraules de Pemán apunten clarament aquesta línia d'oposició entre la Dama i la Verge, encara que sustentada a la vegada per la complementarietat. Per un costat, tenim la sacerdotessa oriental pagana pròxima a la terra, al materialisme, «tan huertana», en definitiva. Per altra banda, la Mare de Déu que en la seua assumpció és l'elevació, l'espiritualitat i la puresa: «una fuga de la tierra al cielo». Cal senyalar també en aquest fragment de Pemán la identificació del *Misteri* amb l'element natural, «palmera lírica», ja que aquesta icona del paisatge il·licità tingué el seu tractament particular en *Festa d'Elig*, tal com explicarem en el seu moment.

La Dama, potser, siga l'element d'aquest tríode amb una menor rendibilitat a l'hora d'associar-se amb la resta per configurar aquesta projecció d'Elx com a ciutat religiosa. Malgrat açò, aquesta doble dicotomia Dama/Verge i paganisme/catolicisme considerem que és un element a tenir en compte ja que és una prolongació d'altres punts d'aquesta visió.

Finalment, terminarem aquestes línies sobre la Dama amb un sonet:

Te vi cuando volvías sonrosada
por pisar otra vez la tierra hermosa.
Un milagro, tu cara deliciosa,
y una luz sideral, en tu mirada.
En el Prado, quedaste aposentada;
templo digno de ti, mujer y diosa.
Para verte, llegaba jubilosa,
del pueblo, la ilusión iluminada.
¿Cuándo irás a tu patria de Levante,
tan dorada de sol, tan deslumbrante,
solar de tu misterio y de tu gloria?
Allí esperan tus hijas placenteras;
allí tienes altares de palmeras,
tú, la Dama de un pueblo, y de la Historia
[Vicente Peñataro (1945), «Soneto a la Dama», *Festa d'Elig*, 4, s.p.]

«¿Cuándo irás a tu patria de Levante,/ tan dorada de sol, tan deslumbrante,/ solar de tu misterio y de tu gloria». El 1945, el poeta ja parla del retorn de la Dama a «tu patria de Levante», on l'esperava un poble ansiós i les seues filles, «las palmeras». Aquest interrogant, amagatall d'un desig, és un precedent de l'anhel actual de gran part de la ciutat—sustentat en una constant i espectacular campanya publicitària—per conservar a Elx aquesta icona de l'art ibèric.

2.3. Palmera-Nit de l'Albà

A partir de la lectura de *Festa d'Elig*, és adequat tractar conjuntament l'element natural de la palmera i aquest espectacle pirotècnic, ja que, malgrat que també apareixen separats, freqüentment es produeix una relació d'interdependència o fusió entre tots dos.

2.3.1. Palmera

Parlarem, en primer lloc, sobre la palmera en tant que element natural del paisatge il·licità.

Palmeras y más palmeras, airones de gloria que se elevan hacia la diafanidad azul del cielo. *Estampa oriental, sus huertos de singular alegría*, con el aletear constante de sus palmares, que salmodian una inacabada sinfonía de suaves y ledos tonos... [...] en la sombra, con la magia del artificio roba a las Mil y una Noches sus leyendas de paisajes con árboles de esmeraldas, turquesas y rubíes [...] [s.a. (1945), «Paisajes ilicitanos», *Festa d'Elig*, 4, s.p.]

Tenim una altra mostra de l'exotisme oriental present en molts articles de *Festa d'Elig*, els quals pareixen recórrer una i altra vegada a una imatge plenament decimonònica que termina per consolidar un tòpic d'Elx. En aquest cas, la identificació amb Orient arriba fins a las «Mil y una Noches» i «sus leyendas de paisajes con árboles de esmeraldas, turquesas y rubíes».

Sobre turquesas límpidas, la clara luz febea un panorama espléndido esmalta y siluetea. Se encrespa el horizonte de palmas bronceadas, con fustes escamosos y tamaras doradas: Escarpas y murallas de morenos ribetes; cúpulas azulosas, cuadrados minarettes que sólo porque tienen colgada una campana adivinamos ser una torre cristiana... [Andrés Sobejano (1943), «Paisaje ilicitano», *Festa d'Elig*, 2, s.p.].

En fin, palmeras, sí; pero no solas en apretada masa, sino en grupos caprichosos, recortados sobre el fondo azul intenso de nuestro cielo levantino, o en contraste con masas arquitectónicas, o entre geometrías de caminos... [...] ilumina el palmar con matices suaves de arrebatadoras irradiaciones produciendo exuberantes armonías de grises y rosas [...] Mirándola así pudo el poeta decir de nuestra Ciudad amada, la que descansa bajo la protección divina de nuestra excelsa Patrona, la Virgen de la Asunción, que *ELCHE ES LA JERUSALÉN ESPAÑOLA*. [Jaime Antón Soriano (1951), «El paisaje de Elche», *Festa d'Elig*, 10, s.p.]

Aquests dos textos, partint de la visió de la palmera com a part del paisatge, entren plenament en una interpretació o visió religiosa del poble. En el primer exemple, s'ha d'apreciar tota la imatgeria oriental: «cúpulas azulosas, cuadrados minarettes», que finalment mostrarà la seua essència cristiana «sólo porque tienen colgada una campana adivinamos ser una torre cristiana». Aquesta representació culmina en la formulació directa del segon exemple: «ELCHE ES LA JERUSALÉN ESPAÑOLA»,

una Jerusalem –no ho hem d'oblidar perquè tindrà la seua importància posteriorment– sota la protecció de la Verge de l'Assumpció.

Per mitjà de la palmera que es retalla sobre l'horitzó d'Elx observem una conjunció entre l'orientalisme i el catolicisme caracteritzadors de la ciutat. No cal recordar que és la mateixa dualitat paganisme/catolicisme subjacent en la dicotomia Dama/Verge.

Però convé aprofundir encara més en la utilització de la palmera en la revista al llarg dels anys per a observar com aquest element posseeix altres càrregues significatives associant-se a altres icones definidores del poble:

¿Qué con todo hubiese sido mejor que estuviese entre ustedes, en Elche, la ciudad en que cada palmera semeja una mujer bonita que abre los brazos en plegaria? [Álvarez Quintero (1942), *Festa d'Elig*, 1, s.p.]

Una esencia suave, deliciosa, divina parecía despedir aquel ledo ambiente, de virgiliana égloga, donde la mujer ilicitana –reflejo de los palmerales– brillaba lánguida y cimbreada, voluptuosa y encantadora... [A.S.P. (1944), *Festa d'Elig*, 3, s.p.]

Todo es vuelo de palmas en el vuelo / del ángel... Palmas altas, cimbreadas / doncellas de los huertos en clausura, / novicias en el éxtasis sumidas / del vegetal misterio que profesan [...] [Raimundo de los Reyes (1953), «El ángel y la palma», *Festa d'Elig*, 12, s.p.]

La metàfora identifica la palmera amb la dona il·licitana en actitud de pregària: una «doncella de los huertos» o una «novícia en éxtasis». Aquestes dues últimes caracteritzacions de la donzella i la monja expliquen aquesta unió a partir d'imatges femenines d'innocència, puresa i, principalment, virginitat: «Dos temas esquivaría tratar en Elche: sus palmeras y la Palmera más esbelta que es la Virgen de la Asunción» (en «Assumpta est» del Dr. Juan Martínez, *Festa d'Elig* 1949), paraules simptomàtiques, a més, d'una repetició constant dels mateixos símbols per a tractar la imatge i l'essència d'Elx. Tornant a la relació de la dona amb la palmera, aquesta ens remet, en última instància, a la protagonista de la *Festa*: la Mare de Déu de l'Assumpció. Quant a açò, no resulta anecdòtic parlar breument sobre «las Reinas de los juegos florales», de l'elecció de les quals es dona testimoni a *Festa d'Elig*. La ressenya dels actes, al marge de la seua clara funció com a nota de societat, és un exemple de la presència aclaparadora de la Verge. Les joves i atractives senyoretes de la burgesia il·licitana són mostres aproximades o imperfectes d'aquest ideal femení de perfecció i puresa: «Ellas representan a la mujer ilicitana, encarnación en lo espiritual del alma de María» [s.a. (1948), «Del jardín ilicitano. Ellas...», *Festa d'Elig*, 7, s.p.].

2.3.2. Nit de l'Albà

Feta aquesta reflexió, convé recordar com parlàvem en l'inici d'aquesta part d'un tractament conjunt de la palmera i la Nit de l'Albà.

Fig. 3 Paisatges il·licitans. (145) *Festa d'Elig*, 4, s.p.

Son asuncionistas sus palmeras, que graciosamente doblan sus palmas abatidas por la desesperanza de no haber podido seguir a su Señora hasta los Cielos: *son asuncionistas los cohetes de su maravillosa Nit de l'Albà, que intentan recorrer el camino por donde Ella se fue* [...]. [Luis Chorro y Juan (1948), «Tríptico de Gracián. Milicia-Malicia-Admiración», *Festa d'Elig*, 7, s.p.]

Tothom pot esbrinar fàcilment una explicació en el mateix nom del joc d'artifici a Elx: la palmera. Però a més d'açò, existeix una associació no sols entre la palmera i la pirotècnia, amb la culminació de l'*Albà*, sinó que a més, s'introdueix el nucli del *Misteri d'Elx*: la Verge de l'Assumpció. Per clarificar aquesta idea, tots tres símbols quedaran lligats per la verticalitat i l'elevació: pel cel, pel refugi de l'espiritualitat i la religió davant la superficialitat terrenal.

Este mercado en la Plaza Mayor es un verdadero Zoco y ahí están las «paradas», tenderetes y remijones, con algunos vendedores en cuclillas para que tenga un tinte moro el espectáculo [...] Y es que empieza L'Albà. La Albada, esto es, una Alba, un amanecer, una aurora artificial antes de su hora: el día que por obra y gracia de la pólvora se anticipa, se adelanta... ALBADA, albor prematuro en fulgor de chispas [...] Y el ambiente y la atmósfera saben a pólvora, a una sensualidad bárbara de pólvora, a sangre árabe de nuestros antepasados y antecesores en este rito brutal y bellísimo del fuego.

Y para que todo sea moruno, la fiesta en las azoteas, en los terrados, y... allí arriba la elegancia de la sierpe que trazada con tinta de oro se remonta sobre el fondo de la negra pizarra del cielo... porque

es que va a dar comienzo ese magno combate aéreo del Cohete-Ofrenda, uno por cada hijo [...] y es que estos trazos amarillos que en unos minutos pueblan el mundo visual en la altura no son sino los fulgores de las palmas amarillas del Domingo de Ramos [...] Y Calendura, nuestro cazurro guardia nocturno sonríe... y engarzado al sonar de las horas, el filo de las doce rasga el velo nocturno y surge la apoteosis en la aurora boreal de la PALMERA, nuestro sol de media noche que se levanta desde la Torre Municipal: primero, como un monumento de Semana Santa de la Pasión de María... décimas de segundo después semeja el Vaso Sagrado, el Santo Grial que alzado por manos de Parsifal se muestra al mundo en una eucaristía gigante entre una sinfonía de bengalas, y silbidos, y truenos..., y ya luego, crecida, es la Palmera de copa simétrica y perfecta..., y al segundo diríase que se opera un milagro en el cielo al estallar el propio cielo en los cohetes, desventrado, abierto y mostrando en una visión maravillosa y rápida lo que es la gloria... diríase que TODO NUESTRO PAISAJE, nuestros jardines, nuestras flores, nuestros huertos, el paisaje todo se sube a las alturas y se nos muestra como un edén, como un paraíso encantado todo florecido de piedras preciosas entre escarchas de nieves de jazmines y todo abierto en plegaria de manto virginal [...] saldrá a su vez de cada garganta ilicitana, disparados todos los corazones, en ese otro múltiple cohete humano... ¡¡Viva María Sssantissssim...maaa!! [Juan Orts Román (1942), «L'albà», *Festa d'Elig*, 1, s.p.]

Orts Román condensa perfectament la unió o fusió entre l'exotisme oriental arrelat en el model romàntic del segle XIX i el catolicisme per mitjà de la conjunció del cel i la terra en la Nit de l'*Albà*. Fixem-nos com, primerament, ha convertit la plaça Major en un «Zoco» amb venedors agenollats, els quals confereixen a l'espectacle un «tinte moro». Aleshores, la pólvora s'apodera de l'ambient amb la flaire evocadora de l'origen àrab del poble «sangre árabe de nuestros antepasados y antecesores en este rito brutal y bellissimo de fuego» i «para que todo sea moruno» la festa ocupa els terrats on els habitants contemplen l'espectacle. A continuació, arriba la «PALMERA» com un sant grial alçat per les mans de Parsifaal en el cel il·licità i «el paisaje todo se sube a las alturas», és un paradís obert a les altures «en plegaria de manto virginal». Tots els elements s'han disposat per a la consecució de l'èxtasi encarnat en l'aclamació del poble a la seua patrona i protectora: la Mare de Déu de l'Assumpció, «¡¡Viva María Sssantissssim...maaa!!». En aquesta nit conflueixen els elements apuntats i comentats per a definir la imatge d'Elx; una representació caracteritzada per una religiositat i espiritualitat que posen el peu en el paisatge oriental, exòtic i pagà per a encaminar-se a la divinitat. Altres exemples perfilaran encara més nítidament el paper de la Nit de l'*Albà* a *Festa d'Elig*:

Es la explosión de un pueblo que cree en la resurrección de la carne y en la Asunción... y por lo tanto en la plegaria instrumentada por

los sentidos corporales. *Quien no ha visto la Nit de l' Albà no sabe lo que es una plegaria delirante.* [José María Pemán (1945), «Diez pensamientos sobre la Nit de l' Albà», *Festa d'Elig*, 4, s.p.]

Nunca como en esta Noche del Fuego esta misión desvelada, contemplativa y divina de la noche se muestra clara. Nunca como en esta noche, cuando no se sabe, si la tierra obsequia al cielo, si es el cielo quien obsequia a la tierra. *O si los dos se funden y se vuelven en una sola cosa.* [Eugenio d'Ors (1945), «Diez pensamientos sobre la Nit de l' Albà», *Festa d'Elig*, 4, s.p.]

De rodillas todo el pueblo, calla, piensa, reza o llora... Es el íntimo momento; es el punto y es la hora de pensar en nuestros idos; de, en silencio, recordar... Por las ondas invisibles del misterio, nuestras almas, con los brazos hacia el cielo, como brazos de altas palmas [...] [José Peral Vicente (1945), «Canto a la Nit de l' Albà», *Festa d'Elig*, 4, s.p.]

És la «plegaria delirante», en paraules de Pemán, en què la verticalitat del coet, del joc artificial, termina per convertir-se en símbol de la unió del cel i la terra «los dos se funden y se vuelven en una sola cosa» en paraules dorsianes.

Però hem d'incidir encara més en aquesta conjunció entre la divinitat, l'element terrenal i la contemplació quasi mística: «un regalo del corazón maternal de la Santísima Virgen, que ha colocado en Elche una mística escala de Jacob para visitar a sus hijos y mostrarles la subida fácil al cielo», com diu N. Otaño S. J. (1942, s.p); o «enclavó en tierra valenciana el primer tramo de una sublime escala de Jacob, que preside el triunfo

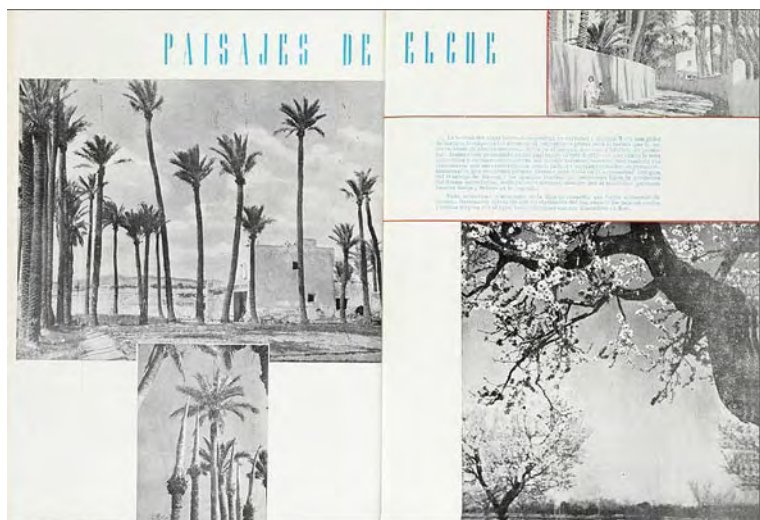

Fig. 4 (1948), «Paisajes de Elche». *Festa d'Elig*, 7, s.p. «Paisajes de Elche» és una secció recurrent en la publicació durant els anys que ací ens ocupen. Es tracta d'una combinació entre el text literari i la imatge.

de la Virgen María» en «Elche, camino del cielo» de José María Bugella (1949, s.p.).

S'introdueix el motiu de l'escala de Jacob; l'escala del somni bíblic que comunicava el cel i la terra baixant i pujant els àngels. El *Misteri d'Elx* és aquesta escala per a admirar l'assumpció de la Mare de Déu i la seua glòria.

El catedrático de Lengua y Literatura española de la Universidad de Valencia, D. Francisco Sánchez Castañer, me dijo un día bajo la cúpula barroca de la iglesia sevillana de San Luis de los franceses: –Quienes hemos visto el Misterio de Elche no podemos ya contemplar una cúpula sin pensar que bajo ella se abre la puerta del cielo [...] En realidad no se puede decir que Elche sea una Babilonia, pero tampoco es una ciudad puritana que proscriba el alarde de la vida gozosa. Su energía, su vitalidad, su pasión por el trabajo y su creadora ambición de riqueza, hace de Elche en muchas ocasiones una ciudad altiva y despiadada. *Elche posee una conciencia trascendental de la fe: vive caída, pero en proyecto incesante de elevación. Elche es la ciudad que ha visto el cielo abierto y ya no puede hacer ni desear nada que no se encamine a la más absoluta y distante idealidad* [...] Esta es la gran transcendencia de la revelación excepcional de Elche, la ciudad que ha visto el Cielo abierto. Quienes una vez han contemplado la representación de la Festa, guardan para siempre su recuerdo con *el cuidado que merece una experiencia mística que no se podía suponer*. Porque es cierto que ese cielo pintado de la cúpula de Santa María se abre y se cierra por efecto de una tramoya hábilmente dispuesta. Pero luego, cuando la noche ha caído sobre la ciudad, van los cohetes y las oraciones escalando la diafanidad de las estrellas. Entonces todo el pueblo ilicitano hace contrición sincera y fervoroso homenaje a María de un anhelo de vida mejor que brota de la hondura del alma. *Entonces todo Elche ve de verdad el cielo abierto*. [José M. Bugella (1950), «La ciudad que vio el cielo», *Festa d'Elig*, 9, s.p.]

La pregària col·lectiva i l'èxtasi de l'*Albà* té la seua correlació en el propi *Misteri*: la contemplació de la glòria, la visió del cel obert en una experiència mística «inesperada».

Tot conflueix en la nit del 13: l'orientalisme del paisatge, la verticalitat del coet proclamant un gran rés lluminós i ardent a l'Assumpció omnipresent, sobre la qual orbita tota la celebració en una vivència mística col·lectiva de contemplació gloriosa. En el fons, tot açò no és més que, segons Pemán: «la explosión de un pueblo que cree en la resurrección de la carne y en la Asunción», és a dir, un poble creient del dogma de l'Assumpció.

2.4. Festa-Dogma assumpcionista

He asistido una vez, en Delfos, a representaciones de Esquilo: Prometeo, encadenado, aullaba noblemente su vencimiento y su dolor, ante su anfiteatro de montañas, de cuya cumbre un águila

auténtica bajó hasta rozar con sus alas el pecho del héroe y de cuyo fondo un auténtico trueno pareció contestar a sus blasfemias. He visto igualmente la representación de «Edipo Rey» por Max Reinhardt y la de la goethiana «Ifigenia en Aulida», dada en el barcelonés Jardín del Laberinto, lujo del marqués de Alfarrás. En Weimar y en la misma sala donde se proclamó la Constitución de la República, una representación íntegra del «Fausto» me retuvo dos jornadas más de lo previsto: dos jornadas de emoción casi delirante, con momentos como los de las dos «Noches de Walpurgis» y su coro obsceno de maullidos de gata-mujer [...] Y he oído la Tetralogía de Wagner; la voz de oro de Sarah Bernhardt; el monólogo de «Hamlet» en boca de Ermette Zacconi; el falsete de «Mefisto», en boca de Max Pellenberg; las arias de Rossini, en la de Conchita Supervia; los estilizados gemidos de Sada Yako, cuando su amante caballero se abría el vientre: la Capilla Rusa y el «Barrabás» flamenco...

Jamás, empero, en lo que lleva mi historia de espectador y oyente en teatro, he experimentado una emoción tan profunda como la sentida el 14 y 15 de Agosto de 1934 presenciando, en el templo de Santa María de Elche, su Misterio. [Eugenio D'Ors (1942), *Festa d'Elig*, 1, s.p.]

No podíem començar a parlar de la *Festa*, motiu vertebral de *Festa d'Elig*, sense citar les famoses paraules d'Eugeni d'Ors, que continuarem citant per entendre el nucli de la lectura religiosa d'Elx en la publicació:

La esencia de cualquier Teatro es religiosa... ¡Cuán grave error, el de quienes, en penúltimos días, intentaron resucitar el Misterio de Elche, con desvío hacia la popular devoción en él encarnado! Nosotros, al revés. Nosotros hemos logrado el renacimiento, porque *sobre los despojos hemos soplado el espíritu. Y salvamos una Ópera, porque aspiramos a la definición de un Dogma*. [Eugenio D'Ors (1943), *Festa d'Elig*, 2, s.p.]

Así como fue intrépidamente «concepcionista», *España quiere ser hoy incansablemente «asuncionista»*. España es la madrugadora, la imponente de los dogmas marianos [...] Somos, por naturaleza, adivinadores, predogmáticos. Quisimos para María la excelencia de su Pureza sin mancha. *Ahora queremos el privilegio de la Asunción en Carne Mortal. Nuestras adivinaciones marianas, son primero piropos... y acaban siendo dogmas*.

«Y salvamos una Ópera, porque aspiramos a la definición de un Dogma». El Dogma, l'assumpcionisme, l'ascensió al cel en carn i ànima de Maria és l'essència del *Misteri*, de la *Festa*, de la celebració principal d'un poble. Però també d'Espanya en simbolitzar l'esperit catòlic d'aquest país de postguerra.

Y ninguna ciudad ni lugar de la tierra tiene derecho, si no tiene sentido [...] Pienso en estas cosas, al anunciarse la proximidad de

la segunda Illicitiada, es decir, de la segunda de las celebraciones trienales del «Misterio de Elche», contadas desde el momento de su piadosa y triunfal restauración. En la segunda Illicitiada, *ha de renovarse el gran Voto, que consagra la ciudad a la exaltación y defensa del dogma de la Asunción de María; es decir, a la apoteosis de la Feminidad asumida por la Trinidad. Elche ha encontrado ahí su vocación. Ha encontrado la justificación de su existencia. Sirve, este lugar del mundo, para algo, y para algo sublime. Tiene Elche un juego sagrado, el de la pirotecnia. Tiene una tarea sagrada, la representación del «Misterio», inmemorial. Una significación sagrada; la que une indisolublemente su juego y su tarea a algo tan etéreo como la defensa e ilustración de un dogma.* [Eugenio D'Ors (1946), «Elche y su sentido», *Festa d'Elig*, 5, s.p.]

Elx ha trobat el seu sentit, justificació i «esperit». Un esperit nascut de la unió de la seua «tarea sagrada» –la representació del Misteri– i el seu «juego sagrado» –la pirotècnia–. Del matrimoni sorgeix la seua missió i ànima: la defensa d'un dogma. La Jerusalem espanyola –amb un horitzó definit pel paisatge exòtic i oriental, no ho oblidem– ha trobat la seua significació en la defensa del dogma assumpcionista. La culminació d'aquest fervor i d'aquesta defensa dogmàtica culminaren el 1950:

Fue a las nueve y media de la mañana del esplendoroso 1º de noviembre de 1950, cuando Su Santidad, Pío XII, proclamó el dogma de la Asunción, pronunciando estas palabras de impercedero recuerdo para Elche: «Pronunciamos, declaramos y definimos ser dogma de revelación divina que la Inmaculada Madre de Dios, siempre Virgen María, cumplido el curso de vida terrena, fue asunta en cuerpo y alma a la gloria celeste». [s.a. (1951), «El dogma de la Asunción», *Festa d'Elig*, 10, s.p.]

La visió del poble d'Elx com a defensor i paladí del dogmatisme catòlic adquireix encara major proporcions si afegim un altre element que no hem mencionat fins ara:

Pero la fama de Elche por su Misterio tiene un antecedente. La Venida de la Virgen por el mar en un arca encontrada en sus orillas por Francisco Cantó en la mañana del 29 de diciembre de 1370. Dice la tradición, que cuando el nombrado guardacostas vino a Elche, caballo al galope, y anunció a las autoridades el hallazgo, se trasladaron al lugar de la aparición, y allí, dentro del arca, contemplaron una imagen de la Virgen, y con ella la indicación de lo que había de representarse cada año en memoria de la Dormición y Tránsito de la Virgen. [José Martínez Sánchez (1950), «Elche tiene bien ganada su fama», *Festa d'Elig*, 9, s.p.]

Elx és el poble escollit per la Mare de Déu. La missió com a enaltidor del dogma assumpcionista s'origina en el providencialisme: en el miracle de la vinguda de la Verge atorgant als il·licitans les indicacions per a la representació.

L'orientalisme, la Dama, les palmeres, l'*Albà*, la *Festa* i la vivència mística... Tot descobreix el seu sentit primordial i justificació última en la defensa del dogma.

2.5. Ciutat exemplar

Hem exposat com a través de la combinació de diferents elements es configura en *Festa d'Elig* una imatge d'Elx com a Jerusalem en tant que ciutat defensora del dogma assumpcionista. Resulta obvi, doncs, que es projecta una imatge del poble clarament i interessadament idealitzada amb l'objectiu de difondre els valors religiosos de la *Festa*. Però per completar el cercle d'idealització cal afegir un aspecte més:

Pero Elche, aparte de tanta grandeza, se siente, no solamente satisfecho sino altamente orgulloso, por tener en grado máximo una cualidad que sólo honra y provecho da a los pueblos que la poseen: su amor al trabajo.

No existe en Elche el señoritismo, el vago que vive a expensas de lo que otros trabajaron. Elche entero trabaja, y todos sus hijos, pobres y ricos, se enorgullecen de contribuir con el sudor de su frente al engrandecimiento de la tierra que los vio nacer.

Elche posee grandes fábricas de alpargatas, calzados, tejidos, hilados, envases y otras más modestas industrias que se acoplan a la vida de la potencialidad de las anteriores [...]

Fama nos ha dado la Dama de Elche con su viaje de ida y vuelta a París. Orgullo nos produce airear a los cuatro vientos la sublimidad del Misterio de Elche. Intensa satisfacción nos causa ver cómo la gente queda admirada ante la gentileza y arrogancia de nuestros huertos de palmeras, pero también nos agrada que sepan todos, que Elche posee una industria poderosísima, que todos sus hijos han contribuido a ello, *que luchan y anhelan con todos sus afanes enaltecer a su tierra, que es engrandecer a España, y para ello, sólo hay un camino santo y único: el trabajo... el trabajo... el trabajo*. [José Antonio Orts (1943), «Elche industrial», *Festa d'Elig*, 2 s.p.]

No sols descansa la fama i la grandesa d'aquest poble en el seu paisatge exòtic i bíblic. Tampoc en la Dama, essència de l'art ibèric i espanyol, ni en la defensa d'un dogma com a paladins de la religió... Sinó que és, a més a més, un poble obert al progrés fonamentat en el treball que suposa: «enaltecer a su tierra, que es engrandecer a España». Articles d'aquest to apareixen amb altres sobre exposicions de calcer o el «engrandecimiento urbano de Elche» com a exemple de la modernització del poble. Aquest ficcionalisme religiós i civil d'Elx presenta la població com un exemple del camí de superació i treball de l'Espanya de postguerra; una Espanya marcada, en la realitat, per les limitacions i l'aïllament del context internacional.

Per acabar, volem recuperar un article que fa un pas més en aquest camí de perfecció il·licitana, afegint ja un últim punt sobre l'excel·lència d'aquesta ciutat, la grandesa dels seus ciutadans:

En los muchos años que he tenido el honor de confraternizar con los ilicitanos he apreciado en ellos la nota sobresaliente de su laboriosidad; es decir, de noble actividad en el trabajo [...] Otra nota muy digna de su carácter es la aplicación y el amor al estudio. Quien no lo ve tantos años como yo, no podrá darse cuenta de la titánica labor que representa estudiar, cantar y conjuntar el difícilísimo Consuetu [...] La originalidad tan escasa, hoy, cuando unos se copian a otros como dos enfrentados espejos, también es timbre de honor del carácter ilicitano. Elche no copia a nadie [...] Otra gala del carácter ilicitano es la espontaneidad [...] ¿Y la elegancia nativa del ilicitano? [...]. [Maximiliano Thous (1946), «Carácter ilicitano», *Festa d'Elig*, 5, s.p.]

Vivint en aquest paradís, Jerusalem del Mediterrani, essència i defensor del catolicisme a més d'exemple de modernitat i indústria, rodejat de gent virtuosa... Què més podia desitjar qualsevol il·licità?

3. VISIONS PERIFÈRIQUES

Dedicarem unes línies a alguns articles de *Festa d'Elig* desmarcats d'aquella imatge d'Elx com a ciutat de la religió, nucli de la publicació. Considerem important tractar també aquestes visions ja que, encara que minoritàries, són també una mostra de la interacció entre literatura i ciutat.

Comencem amb el poema «La Nit de l'Albà» de P. Pastor Magia en *Festa d'Elig* 5 (s.p.). Malgrat que no presenta cap particularitat en el tractament d'aquest motiu en *Festa d'Elig* ha d'assenyalar-se l'escriptura en valencià. Així, el 1946, apareix per primera vegada una composició escrita en una llengua diferent de l'espanyola; la llengua que s'havia convertit en l'únic vehicle prestigiós d'expressió cultural a l'estat espanyol.

Si yo afirmara que Elche es la Brujas española, tal vez el recuerdo de Rodenbach se alzara airado. Y sin embargo, lo afirmo. Brujas duerme en el silencio de sus hondos y lentos canales palpitantes, y Elche se adormece en ese otro silencio vegetal de lagos forestales de palmas rumorosas que son sus huertos. Cenizas de neblinas húmedas arropan las horas de la bella ciudad belga, cenizas de sol ardiente fatigan las de esta Jerusalem levantina que es la ciudad de la Dama [...] Todo está como dormido en Elche [...] Silencio de las palmeras, de las piedras, de las desgarraduras en la dura carne de las tierras calcinadas por siglos de sal. Silencio del ancho círculo celeste de azules inmaculados [...] Silencio de horas derramando sobre copas y cúpulas, sobre guijarros y arenas. Silencio total en el que la vida cotidiana es un accidente considerable [...] Sí, Elche es

la ciudad del silencio porque en ella está dormida Nuestra Señora.
[Raimundo de los Reyes (1952) «Elche, la ciudad del silencio»,
Festa d'Elig, 11, s.p.]

Parlàvem al començament d'aquest treball de Rodenbach i el tòpic de la ciutat morta i encara que marginalment –un únic article en onze anys de publicació– trobem com es recupera aquest tòpic projectant-lo sobre el poble il·licità. El mateix escriptor sembla conscient de la seua «audàcia» reconeixent que «Si yo afirmara que Elche es la Brujas española, tal vez el recuerdo de Rodenbach se alzara airado». Tal vegada no va desencaminat del tot en aquesta vinculació amb el tòpic literari –o som nosaltres encara més audaços, per no dir inconscients– perquè incideix en el silenci del poble. És el silenci d'una ciutat «dormida» on qualsevol incident trenca la monotonia d'un temps en calma. Aquesta interpretació –pròxima a la dels autors espanyols de final de segle XIX en la seua descripció de la ciutat de província on tot està com detingut en el temps i on els silencis i els moments s'allarguen fins l'infinit– s'aproxima més a la realitat d'un poble de postguerra que a la idealització grandiloqüent de la Jerusalem espanyola. Encara que Raimundo de los Reyes menciona al final la Verge recuperant, en part, la visió «prototípica» de la revista.

Respecte a aquesta qüestió, finalitzarem recordant un aspecte indicat en el seu moment per Irlas Parreño respecte a les aportacions d'alguns autors concrets en aquesta revista: la presència de Vicent Andrés Estellés (1983, 33). En relació al poeta s'ha de destacar unes paraules particulars entre els llocs comuns de la seua col·laboració: «El Misteri es todo Elche. ¡Y todo el reino de Valencia! Es la gotera interminable, barrenadora, del Consueta, con esos prodigios de nuestro idioma», en «Del Misteri d'Elig, lágrimas sin argumento» (1953, s.p.). Estellés trenca amb la imatge d'Espanya, ja no és el *Misteri* un símbol del catolicisme espanyol regnant en la Jerusalem levantina, sinó que és del «reino de Valencia» i de «nuestro idioma». Cal veure, com ho fa encertadament Parreño, aquesta col·laboració d'Estellés com un precedent de l'article de Fuster en la mateixa revista el 1962 –data de publicació de *Nosaltres els valencians*– en el qual afirma: «el Misteri encarna la tradició viva de la nostra llengua». Les seues paraules són una mostra de com, a partir d'una imatge «fixada» i condicionada per determinats valors, es pot projectar una visió i interpretació alternativa. En aquest cas, una lectura del *Misteri* com a representació valenciana aglutinant d'una col·lectivitat –la dels valencians– per damunt del regionalisme que assimilava aquesta identitat com a part d'un tot únic.

4. CONCLUSIONS

No es Tierra Santa en lo geográfico e histórico, pero debiera serlo en lo esencial y metafísico. Desde el azul intenso de la bóveda celeste a la clara hondonada, donde a semejanza de estratos geológicos anidan capas superpuestas de elevadas culturas, por doquier flotan en el ambiente de Ilice moléculas sustantivas, que en sí llevan el germen de lo sublime para gloria de un pueblo, cantor de María.
[s.a. (1953), «Editorial», *Festa d'Elig*, 12, s.p.]

No és Elx –ni geogràficament ni física– Terra Santa, com diu l'editorial. Però, la poetització i idealització literària i religiosa dels autors de *Festa d'Elig* sí que la van convertir en Jerusalem «en lo esencial y metafísico», és a dir, en esperit. Un esperit nascut d'aquesta imatge religiosa fonamentada en els elements exposats al llarg d'aquest treball: el trípod oriental Dama, Palmera i *Misteri*. Els tres elements associats entre si i units a altres icones de la ciutat construeixen la imatge religiosa d'Elx; una visió que tenia el seu antecedent exòtic en la literatura de viatges romàntica del segle XIX. Difondre el *Misteri* era l'objectiu de *Festa d'Elig* i la *Festa*, a partir de les paraules d'Eugeni d'Ors i José María Pemán, constitueix l'ànima i sentit del poble d'Elx, en tant que encarna la defensa del dogma de l'Assumpció. La grandesa d'aquesta Jerusalem espanyola resideix a haver trobat la seua missió, fruit del providencialisme marià, en la defensa d'un dogma. Un sentit a l'altura del paper d'Espanya com a reserva espiritual.

Aquesta idealització religiosa d'Elx assoleix el seu zenit quan es combina amb el de la ciutat exemplar, moderna i industrialitzada. Elx queda engalanada com a exemple a seguir pel seu progrés industrial i la seua modernització urbana, en una mostra de les bonances del règim franquista.

Per altra banda, sorgeixen les «visions perifèriques», en tant que, allunyades de l'exclusiva interpretació religiosa i dogmàtica d'Elx, són una mostra de la possibilitat d'introducció d'una visió literària diferent o, fins i tot, «cismàtica» a partir dels mateixos elements. Ofereixen una interpretació i interiorització divergent de l'espai urbà i dels seus signes col·lectius i identitaris.

Els autors de *Festa d'Elig*, en la seua creació d'Elx com a Jerusalem d'Espanya busquen la difusió dels valors religiosos del *Misteri* al servei de la política i la cultura franquista. Òbviament, s'allunyen d'una visió realista o, per descomptat, problemàtica del poble. Estem tractant, aleshores, d'uns valors, teòricament, en les antípodes de l'actualitat encara que en els nostres temps se cerca igualment una idealització/ficcionalització del mateix espai urbà i les seues senyes col·lectives. La diferència potser consisteix que es fa des d'una òptica exclusivament turística on els símbols poden haver perdut definitivament el seu valor com a elements cohesius de la comunitat.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSEN, HANS CHRISTIAN (1995), *Viaje por España*, Alianza, Madrid, p. 58-65.
- Asencio, Josep M., Castaño, Joan (eds.) (2004), *Alberto Asencio González i la Festa d'Elx: Epistolari (1953-1970)*, Patronat del Misteri d'Elx, Elx.
- Càmar i sempre, Hèctor (2007), «La Festa o Misteri d'Elx: d'una celebració popular a un espectacle turístic», *Revista valenciana d'etnologia*, 2, p. 147-160.
- Castaño i García, Joan (1992), «Festa d'Elig/Elx: cinquanta anys d'una publicació il·licitana», *Festa d'Elx*, 44, p. 59-71.
- (1998), «La Festa d'Elx i la ciutat a l'època contemporània», *Festa d'Elx*, 50, p. 93-101.
- Davillier, Charles (1988), *Viaje por España*, vol. iv, Grech, Madrid, p. 155-160.
- Gutiérrez Cardona, Carmen, Marín Martínez, María, Salas Sirvent, Encarnación i Navarro Mallabrera, Rafael (1992), «La Festa en la prensa ilicitana de fines del s. xix y comienzos del xx», *Festa d'Elx*, 44, p. 75-89.
- Irlés Parreño, Gerardo (1983), «Visiones de la Festa d'Elig/Elx», *L'Arrel*, 4, p. 9-36.
- (1984), «El Misteri d'Elx como género literario», *La Festa d'Elx*, 36, p. 75-76.
- Lozano, Miguel Ángel (1994), «Una visión simbolista del espacio urbano: la ciudad muerta», en Navarro Vera, J. R. i Rovira, J. C. (coords.), *Actas del I Coloquio Internacional «Literatura y Espacio Urbano»*, CAM, Alicante, p. 59-74.
- Festa d'Elig (1942-1953)*, Patronat del Misteri d'Elx-CAM, 2004 (CD-Rom).